

ART IN DEMOCRACY

BORBA ZA DEMOKRATSKE VRIJEDNOSTI IZ PERSPEKTIVE
SUVREMENIH EUROPSKIH UMJETNIKA

Europski parlament

Europska unija, 2023

Ova je publikacija izdana u Luksemburgu u informativne svrhe povodom izložbe Umjetnost u demokraciji iz zbirke suvremene umjetnosti Europskog parlamenta, s ciljem pružanja obrazovne reference o podrijetlu i umjetničkoj ostavštini umjetnika čija su djela izložena, te očuvanje i promicanje njihova doprinosa europskoj kulturnoj baštini.

Ova je publikacija namijenjena isključivo za nekomercijalnu upotrebu u prostorijama Europskog parlamenta. Neovlaštena uporaba, reprodukcija ili distribucija sadržaja ove publikacije strogo je zabranjena. Daljnje korištenje određenih slika izvan ovdje predviđene svrhe može biti ograničeno autorskim pravima umjetnika ili drugih trećih strana. Europski parlament odriče se svake odgovornosti koja može nastati u vezi s neovlaštenom uporabom.

Zabranjuje se svaka reprodukcija, adaptacija, djelomična izmjena ili ponovni prijenos preko televizije, kableske televizije ili interneta djela iz repertoara SABAM-a bez prethodnog odobrenja Belgijskog udruženja autora, skladatelja i nakladnika

SABAM, Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs,
rue d'Arlon 75-77, 1040 Bruxelles, BELGIJA
Telefon: +32 022868280
Internetska stranica: <http://www.sabam.be>
Adresa e-pošte: visual.arts@sabam.be

ZAŠTO UMJETNOST U DEMOKRACIJI?	4
1. EUROPSKA UNIJA. PROJEKT EUROPSKE IZGRADNJE. DEMOKRACIJA I NJEZINA PRAVILA IGRE	6
2. GRAĐANSKI I POLITIČKI ANGAŽMAN	10
3. ODNOS GRAĐANA S JAVNOM UPRAVOM I PRAVOSUĐEM	12
4. RIZICI I OPASNOSTI ZA DEMOKRACIJU	14
5. MASOVNI MEDIJI I DEMOKRACIJA	20
6. DEMOKRACIJA I URBANA TRANSFORMACIJA	24
7. DEMOKRATIZACIJA UMJETNOSTI	26
BILJEŠKE	29
DODATNI MATERIJALI	30

**PREUZMITE PEDAGOŠKE
MATERIJALE NAMIJENJENE
NASTAVNICIMA I PRENESITE
IZLOŽBU U UČIONICU**

ZAŠTO UMJETNOST U DEMOKRACIJI?

Što je demokracija? Zašto je Europska unija prigrllila demokratske vrijednosti? Zbirka suvremene umjetnosti Europskog parlamenta obuhvaća znatan broj umjetničkih djela koja mogu pomoći u pružanju odgovora na ta pitanja te nam omogućiti uvid u način na koji vizualni umjetnici iz različitih zemalja europskoga kontinenta tumače demokraciju.

Odabrana umjetnička djela mogu se definirati kao kritička i osobna vizija svakog od istaknutih umjetnika koji su zauzeli jasna stajališta u prilog obrani demokracije u okviru svojeg stvaralaštva. Ona doprinose jačanju svijesti o potrebi za zauzimanjem za demokratske slobode, upućujući na dužnost da budemo pozorni i sudjelujemo u odlučujućim procesima kao što su europski izbori. U tom nas kontekstu podsjećaju da je i pred europskim građanima zadatak za obranu demokracije – izlazak na predstojeće europske izbore u lipnju 2024.

Povrh toga, priča koju izložba donosi dragocjena je prilika da se sagledaju ključni čimbenici svake punokrvne demokracije, kao što su poštovanje pravila igre i potreban politički angažman društva. Tu su i druga bitna i zahtjevna pitanja koja stavljaju na kušnju naše demokratske vrijednosti, kao što su odnos građana i institucija, uloga masovnih medija u jasnom i pouzdanom informiranju, granice do kojih moć države smije zalaziti u privatne živote i inicijative građana ili migracijska i prekogranična kretanja.

Neki od važnih trendova u suvremenoj umjetnosti misaono se i kritički osvrću na društvene i političke realije modernog svijeta, često s dozom ironije, sarkazma, skepticizma ili gorčine. U tom ih smislu snažno karakterizira intelektualna, etička i, u nekim slučajevima, otvoreno politička predanost koju su prigrllili brojni umjetnici u 20. i 21. stoljeću.

Umjetnost često ima kritičko stajalište koje prodire i nadilazi površinski dojam našeg svakodnevnog života kako bi se otkrili njegovi aspekti koji često prolaze nezamijećeni, osvijetlile neugodne istine i postavila etička i povijesna pitanja. To je umjetnost kojom se želi upozoriti i savjetovati, pronicljivo komentirati i potaknuti na razmišljanje.

Umjetnost je moćan alat za komuniciranje i podizanje osviještenosti o raznim problemima jer omogućuje izražavanje na način kojim se to pisanim ili usmenim jezikom ne postiže. Umjetnost ima mogućnost kretanja i povezivanja. Ona može pobuditi misli i ideje te biti polazište za građanski dijalog, za dublje razgovore o tome što je važno za zajednicu i za prevladavanje polarizacije u vezi s nekim pitanjima.¹

U aktualnoj panorami vizualne umjetnosti postoje trendovi koji nose imena kao što su umjetnički aktivizam, angažirana umjetnost, umjetnost zajednice, ekološka umjetnost itd., i koji funkciju umjetnosti shvaćaju kao oružje za prosvjedovanje, kao izraz pitanja i problema političke prirode, zbog čega se o njima može raspravljati u demokraciji.

Umjetnost tada postaje sredstvo komunikacije i politički alat usmjeren na promjene i preobrazbu društva: jezik koji nadilazi akademski i muzejski svijet kako bi se prešlo u druga područja i doprlo do šire publike. To je bila jedna od ambicija koje su, u okviru različitih strategija i ciljeva, potaknule nastanak nekoliko avangardnih umjetničkih pokreta 20. stoljeća kao što su dadaizam, nadrealizam ili kasnije konceptualna umjetnost.

Nije bilo mnogo umjetničkih inicijativa, izraženih u kolektivima ili pokretima, koje su u svojem imenu nosile riječ „demokracija“. Jedan takav slučaj u kojem je taj pojam upotrijebljen, tako što je uvršten u naziv umjetničkoga kolektiva, dogodio se 1974. osnivanjem skupine „Artists for Democracy“ (Umjetnici za demokraciju), koja je željela ostvariti „jasan i istaknut cilj: izraziti solidarnost s međunarodnim političkim pothvatima. Eksperimentalne umjetničke prakse koje je ta skupina usvojila nisu predstavljale samo nove načine stvaranja umjetnosti nego i alternativne metode izražavanja političkog mišljenja i očitovanja političkog djelovanja. (...) Umjetnici za demokraciju proveli su solidarnost u kreativno političko djelo“.²

Ne smije se zaboraviti da su umjetnička djela koja čine ovu izložbu, kao i mnoga druga djela iz zbirke i izložbi diljem Europe, nastala uglavnom iz mogućnosti koju demokratsko društvo nudi pojedincima da na razne načine slobodno izražavaju svoje mišljenje i misli. Jedan od tih komunikacijskih kanala jest umjetnički kanal povezan s razvojem inteligencije i kritičkog razmišljanja, kako ga shvaća i Europski parlament:

„Promicanje europske kulturne raznolikosti i osviještenosti o zajedničkim korijenima temelji se na slobodi umjetničkog izražavanja, sposobnosti i stručnosti umjetnika i djelatnika u kulturnom sektoru, postojanju uspješnog i otpornog kulturnog i kreativnog sektora u javnoj i privatnoj domeni te njihovoj sposobnosti da stvaraju i produciraju svoje radove te ih distribuiraju velikoj i raznovrsnoj europskoj publici“³

„Budući da Europu krase beskraino bogatstvo kulturne, socijalne, jezične i vjerske raznolikosti; budući da su u tom kontekstu zajedničke vrijednosti koje povezuju naša društva, kao što su sloboda, socijalna pravda, jednakost i nediskriminacija, demokracija, ljudska prava, vladavina prava, tolerancija i solidarnost, od ključne važnosti za budućnost Europe; (...) ističe da europsko umjetničko stvaralaštvo uvelike doprinosi kulturnoj raznolikosti i stoga ima ulogu u širenju vrijednosti EU-a i poticanju europskih građana na razvijanje kritičkog razmišljanja (...)“⁴

1. EUROPSKA UNIJA. PROJEKT EUROPSKE IZGRADNJE. DEMOKRACIJA I NJEZINA PRAVILA IGRE

Ovo umjetničko putovanje po demokraciji započinjemo nizom djela u kojima se ostvaruju pozitivne i uzbuđujuće vizije o realizaciji europskog projekta.

Krajem 80-ih godina 20. stoljeća **Françoise Schein** izradila je niz panela usporedivih s reljefima, koji formalno upućuju na planove urbanog razvoja velikih modernih gradova ili na karte infrastrukture i komunikacijskih pravaca (metro i željezničke pruge, glavne ceste, zračni putovi).

Njezino djelo **Ideoglyphe Européen (1988.)** sastoji se od labirintskog uzorka putova i smjerova koji se križaju, koji je postavljen na namjerno korodiranu metalnu površinu; to je mreža zavojitih cesta među kojima svjetlucaju električne žaruljice na mjestima gdje bi na karti Europe stajali glavni gradovi EU-a. Cjelinu okrunjuje niz malih satova koji označavaju vremenske zone i koji bi, u skladu s namjerom umjetnice, trebali pokazivati točno vrijeme kao znak razumijevanja i dogovora među zemljama: „*mettre des montres à l'heure = signe de l'entente, accord*”.⁵

Godine 1997., kada je umjetničko djelo nabavljeno i predstavljeno u Europskom parlamentu, Schein je taj panel-reljef definirala kao „*apstraktno djelo koje se zapravo bavi temom europske izgradnje. Opisujući granice kontinenta u pokretu i u punom zamahu, to je djelo osmišljeno dvije godine prije pada Berlinskog zida. Predosjetivši događaj koji će potresti Europu nakon Drugog svjetskog rata, ovu sam skulpturu izradila nakon što sam deset godina živjela u New Yorku, a to dugo razdoblje odsutnosti i otuđenja nedvojbeno mi je omogućilo da, zahvaljujući tom pogledu izvana, shvatim koheziju koja postoji među svim europskim zemljama, koheziju koju je stvorio jedan narod: Europljani*”.⁶

Schein je također definirala **Ideoglyphe** kao prvo u dugom nizu djela velikog formata koje je ostvarila od 1989. Njezin međunarodni projekt urbane umjetnosti, razvijen na brojnim postajama podzemne željeznice u europskim glavnim gradovima, također nosi temeljni motiv, mrežu, radi izražavanja bliskog odnosa između znanja i demokracije.⁷

Još jedan simboličan predmet koji se bavi ključnom funkcijom Europskog parlamenta kao pokretača parlamentarne demokracije na kontinentu jest **Europski parlament (1979.)**. Njegov autor, **John Vassar House**, osmislio je predmet koji podsjeća na veliki kompas, astrolab ili znanstveni navigacijski instrument, koji simbolički predstavlja određeni trenutak u povijesti europskog projekta 1979.:

„*Djelo Europski parlament služi kao podsjetnik na izbore 1979. i predstavlja trenutak u kojem je nekoliko europskih zemalja pred pristupanjem Uniji. Zemlje koje već jesu članice dio su prstena, svaka u prepoznatljivom obliku klina koji zajedno čine puni krug. Nove članice spremne su pridružiti se kao dio centrifugalne sile*”.⁸

Osim toga, morfologija skulpture obuhvaća bitno upućivanje na diobu vlasti unutar Europske zajednice:

„*Mali laminirani prsten koji se okreće oko svoje osi sačinjene od triju igala – koje simboliziraju Vijeće, Komisiju i pravosuđe – predstavlja mehanizam nezakonodavnih funkcija*”.⁹

Ta inspirativna načela pretočena su u fascinantni mehanizam koji se okreće, zamišljeni kompas ili sat koji, zbog dinamičnog nagiba na svojoj osi, označava pokrete djelovanja koordiniranog između zemalja koje su činile Europsku uniju 1979. i onih koje su joj se doskora namjeravale pridružiti.

Osmislivši tu skulpturu kao „*vizualno podsjećanje na iznimno povijesni trenutak u kojem se održavaju prvi opći izbori za Europski parlament*”, Vassar je iznio dodatne indicije o njezinu značenju: „*Elementi u obliku klina devet su država članica, a veličina svakog od njih odgovara moći koju nose glasovi pojedine države. Njihove vanjske površine izražavaju individualnost zemalja, dok unutarnja površina prstena predstavlja njihovu fuziju u jednu cjelinu: Europski parlament*”.

*Tri kretanja u smjeru suprotnom od kazaljke na unutarnjem prstenu zasebno, Francuska – Njemačka, Benelux – Italija i Danska – Velika Britanija – Irska, donose kronologiju nedavne europske suradnje. Grčka čeka ulazak u krug. Baza, koja simbolizira biračko tijelo, sastoji se od toka različitih političkih struja na kojima počiva cijela parlamentarna struktura. Te struje dostižu vrhunac kao kinetička sila koja daje poticaj aktivnostima Parlamenta”*¹⁰

Vijećnica u kojoj je boravila zakonodavna vlast Europske zajednice bila je zastupljena u djelu **Hémicycle Strasbourg (1987.)**, u kojem je prikazan pogled na vijećnicu usred sjednice kojoj je 1987. predsjedao P. Daenkert, vjerojatno preuzet s fotografije iz tog razdoblja slikarskom interpretacijom **Johna Goudieja Lyncha** uz dokumentarnu točnost i tehničku urednost.

Fotografija koju je poslao J. G. Lynch: predstavljanje slike u Europskom parlamentu, oko 1987.-1988.)

U blizini druge velike vijećnice Europskog parlamenta, one u Bruxellesu, nalazi se monumentalno djelo **Confluences (1989.)** belgijskoga kipara **Oliviera Strebellea**, koje prkosi gravitaciji kao jedno od njegovih tehnički najsmionijih djela. Umjetnik je saznao pravo čelično stablo, snažno cilindrično deblo koje se podiže uvis i razgranava u velik broj cijevi grupiranih u snopove koji se susreću, šire i njišu u atriju zgrade Spaak. To je slobodna i organska struktura koja, kao što upućuje njezin naslov, simbolizira sferu stjecišta i susreta, bratstva i dobrog razumijevanja koje europske nacije moraju nastojati zadržati u svojim razmjenama i zajedničkim poduhvatima.¹¹

OLIVIER STREBELLE (1927. – 2017.)

Belgija

CONFLUENCES, 1989.

Polirani nehrđajući čelik; 3200 x 1400 x 1300 cm
Donacija umjetnika iz 1992.

FRANÇOISE SCHEIN (R. 1953.)

Belgija

IDEOGLYPHE EUROPÉEN, 1988.

Ploča od zahrđalog željeza; 200 x 200 x 40 cm

Donacija Suzanne Delevoy 1996.

JOHN VASSAR HOUSE (1926. – 1982.)

Sjedinjene Američke Države

PARLAMENTO EUROPEO 1979, 1979.

Bronca na drvenom postolju; 95 x 165 cm

Donacija predsjednika Colomba u ime Talijanske Republike 1979.

JOHN GOUDIE LYNCH (R. 1946.)

Nizozemska

HÉMICYCLE STRASBOURG, 1987.

Ulje na panelu; 96 x 194 cm

Donacija umjetnika

2. GRAĐANSKI I POLITIČKI ANGAŽMAN

Portret Paul-Henrija Spaaka umjetnika Fabiana Edelstama, plakat Nagrade Saharov za slobodu mišljenja (izdanje 1993.), i pisaci stroj Josefa Antalla – svjedok intelektualnog i političkog djelovanja njegova vlasnika – svi odreda upućuju na paradigmatičke ličnosti koje predstavljaju borbu za slobodu i demokratske vrijednosti u Europi: to su čuveni primjeri načina na koji predanost, ustrajan rad i vodstvo određenih političkih ličnosti čine ključne elemente za uspostavu i napredak parlamentarne demokracije.

Demokraciji su potrebni heroji, ne samo javni i općepoznati već i anonimni, kao što su obični ljudi koji su protagonisti fotografskoga korpusa Paula Grahama; to su ljudi često snimljeni naizgled slučajno i spontano, na ulici ili u zatvorenom prostoru. Na fotografiji Zbirke umjetnina te su iste osobe prisutne, paradoksalno, zbog odsutnosti u skromnom zakutku grada Belfasta u kojem se nalazi obična betonska klupa.

S druge strane, gvaš *Wähle!* (1979.) Jörga Immendorffa, slikara koji je shvaćao umjetnost kao korektiv društvenih i političkih nepravdi, dio je vremena u kojem je izradio svoju najpoznatiju seriju slika, *Cafe Deutschland* (1977. – 1982.)². *Wähle!*, to malo djelo na papiru, strastveni je poticaj na slobodno izražavanje i odabir između raznih mogućnosti, što upućuje na aktivno sudjelovanje u pitanjima koja se tiču građanskog života.

PLAKAT NAGRADE SAHAROV ZA SLOBODU MIŠLJENJA (1993.)

FABIAN EDELSTAM (R. 1965.)

Švedska

PORTRET PAUL-HENRIJA SPAAKA, 2013.

Različite tehnike na platnu; 140 x 110 cm

Donacija umjetnika iz 2014.

PAUL GRAHAM (R. 1956.)

Ujedinjena Kraljevina

BEZ NAZIVA, BELFAST (BETONSKA KLUPA), 1988

Fotografija na aluminiju; 75 x 100 cm

Kupljeno preko Anthony Reynolds Gallery iz Londona 1993.

JÖRG IMMENDORFF (1945. – 2007.)

Njemačka

WÄHLE, 1979.

Gvaš na papiru; 28 x 21 cm

Kupljeno preko galerije Rudolf Zwirner iz Kölna 1983.

PISAĆI STROJ JOSEFA ANTALLA. MAĐARSKA

Mađarska

Zbirka umjetnina i kulture Evropskog parlamenta

3. ODNOS GRAĐANA S JAVNOM UPRAVOM I PRAVOSUĐEM

Odnos između građana i institucija, vladinih i nevladinih, koji je prečesto opterećen nepovjerenjem, temeljna je tema koja se može primijetiti u nekim djelima u zbirci, kao što su *Girokantor* Johna Goudieja Lyncha (1983.) i *Power is Work, Work is Power* Hanne Collins (1990.).¹³

Slika J. G. Lyncha prikazuje nam šalter uslužnog ureda koji bi mogao pripadati banci, ministarstvu ili javnoj agenciji. Pogledamo li bliže, uočit ćemo odraz osobe u staklu, žene koja nosi dvije torbe ili kovčega, i dvosmislenu gestu, koju je teško dešifrirati, dvojice zaposlenika ili službenika, koji su zaštićeni iza stakla i znak „Gesloten” koji upozorava da je služba već zatvorena. Svakodnevna situacija, koju oslikava i uokviruje Lynch, ima paradigmatiku i kritičku dimenziju, naglašavajući uskraćivanje komunikacije i pomoći od strane vlasti (institucije ili uprave) građaninu koji dolazi podnijeti zahtjev.

Ta udaljenost, koja se čini nepremostivom, dodatno je naglašena u fotografskom diptihu Hanne Collins, *Power is Work, Work is Power* (1990.), na kojem kraljičin savjetnik (engl. *Queen's Counsel*), koji je protagonist slike definiran vlasuljom kao simbolom političke moći, okreće gledatelju leđa i nastupa kao bezlična i nedostupna figura.

Za razliku od dva prethodna djela, mali crtež umjetnice Galli doima se kao lagana i bezbrižna posveta uredu za socijalnu sigurnost ili mirovinsko osiguranje.

JOHN GOUDIE LYNCH (R. 1946.)

Nizozemska

GIROKANTOOR, 1983.

Ulje na panelu; 60 x 52 cm

Kupljeno od umjetnika 1983.

GALLI, (R. 1944.)

Njemačka

AN DAS VERSORGUNGSAMT

(U URED ZA SOCIJALNU SKRB), 1983

Olovka na papiru; 30 x 21 cm

Kupljeno 1983. preko Galerie Georg Nothelfer

HANNAH COLLINS (R. 1956.)

Ujedinjena Kraljevina

POWER IS WORK, WORK IS POWER, 1990.

Želatinski srebrni otisak; (diptih) 120 x 190 cm svaki

Kupljeno od umjetnice 1993.

4. RIZICI I OPASNOSTI ZA DEMOKRACIJU

Polarizacija sukoba i neslaganja među različitim zajednicama, strah od budućnosti i prekomjerni nadzor i kontrola pojedinaca teme su i nedoumice koje se odražavaju u nizu djela koja prenose stanja krize i nelagode, što nas potiče da zauzmemo svjesno stajalište o realijama koje tumače.

Willie Doherty fotografirao je urbani krajobraz, praznu ulicu u svojem rodnom Derryju obavijenu blistavom izmaglicom. Stanovnici su odsutni ili zaključani u svojim kućama. S pomoću elipse snima stanje obilježeno skrivenim nasiljem i napetošću te ga označava riječju *Endurance*, koja označava otpornost, ustrajnost, integritet.¹⁴

Doherty stoga pribjegava vezi između riječi i slike, koju su dadaizam, nadrealizam, a kasnije i konceptualna umjetnost već prakticirali u 20. stoljeću. Tim se semantičkim resursom koristi i vezi s povijesnim, političkim i društvenim sukobom u Sjevernoj Irskoj te aludira na poruke i grafite koje su na zidovima Derryja ispisale obje strane okrenute jedna prema drugoj.¹⁵

To su jezgrovite i, na prvi pogled, enigmatske poruke, kao što su one ispisane na diptihu *Many have eyes but cannot see* (1992.). Riječi „Blind spot” i „Vanishing point” na lijevom i desnom krilu diptiha možda aludiraju na mrtve, slijepe kutove do kojih nadzor kamerama ili patrolama ne dopire.¹⁶

Oko koje ima potencijal vidjeti i nenamjerno nadzirati određena područja teritorija i društvenog života predstavlja uznemirujući ikonografski element u retrosvijetljenom fotografskom komadu dvojca *TwoFourTwo – Believe in me* (2005.), na kojem se iza metalne rešetke slične zatvorskoj ističe veliki kapak ljudskog oka.

Oslanjajući se na poseban povijesno-društveni kontekst, Doherty je stvorio prikaz, *Endurance*, čije bi se značenje, ako zanemarimo njegovu geografsku i političku pozadinu, moglo općenito ekstrapolirati na razna druga mjesta i situacije u kojima civilno društvo suočeno s prijetnjom održava poticajni i tihi otpor. Osim toga, Dohertyjevo djelo uključuje volju da se očuva sjećanje na događaje koji su doveli do sukoba. Iz njih se može izvući upozorenje o potrebi za povećanjem građanskih i kreativnih kapaciteta društava za mirno rješavanje problema, promicanje suradnje i izbjegavanje ekstremnih i nasilnih situacija poput one koja je prikazana u djelu *The Convert Jamesa Hanleyja* (1992.).¹⁷

Kada se država pretvori u aparat koji zastrašuje i ne služi građanima nego ih koristi i narušava njihovu privatnost, tada poprima čudovišan oblik mitološkog Levijatana. Njegovo izviranje iz oceana vidljivo je u središnjem panelu apokaliptičnog triptiha Andreja Danijela nazvanog *Trilogy: The Elusive Meaning of Cause and Effect: To Bruegel, The Mating Season of the Leviathans, The Death of Worker X* (2009.).

Danijel vjerojatno upućuje na djelo Levijatan Thomasa Hobbesa iz 1651. i istodobno odaje počast slikaru Pieteru Brueghelu starijem iz šesnaestog stoljeća. Konkretno upućuje na Dulle Griet, jedno od Brueghelovih remek-djela (oko 1564.), iz Zbirke muzeja Mayer van den Bergh u Antwerpenu, u kojem Dulle Griet kao glavni lik gleda u usta pakla, personificirana licem Levijatana.¹⁸

Na isti način na koji su se Brueghelove slike mogle promatrati u 16. stoljeću kao vizualni dokumenti popularne kulture, likovi s Danijelova triptiha obični su ljudi 21. stoljeća: turisti na lijevom panelu, građevinski radnici na desnome, svi oni iznenada trpe kozmički preokret koji ozbiljno narušava njihove živote.

U Bugarskoj je Danijel bio priznat kao „umjetnik, vođa zajednice, kolega, mentor, te se etablirao kao jedna od vodećih ličnosti u umjetnosti koja pokreće bugarsko slikarstvo naprijed na koncu 20. i početku 21. stoljeća”. Kao što je istaknuo jedan od najboljih poznavatelja djela toga slikara, Danijel je tvrdio i vjerovao da bi umjetnici trebali sintetizirati značenje: „*A ako ne naučimo izmišljati značenje, sintetizirati značenje za sebe i za druge, za vrlo velike skupine ljudi, onda će ovo postojanje biti više neka vrsta vegetacije*”.¹⁹

Druge opasnosti i katastrofe – terorizam, rat, vandalizam itd. – koje također ugrožavaju demokraciju i slobodu, humoristično je u nizu crteža naslovljenih *Fears of a Museum Director* (2014.) prikazala **Flo Kasearu**. Ti naizgled komični prizori poprimaju dublje značenje: oni izražavaju strah od neizvjesne budućnosti primjenom pristupa tipičnog za novinske karikature, prikazujući repertoar ekstremnih i katastrofičnih situacija u koje bi mogla biti uključena bilo koja javna ili privatna institucija.

Rizik od nekritičkog razmišljanja i otuđenja dobiva točan alegorički prikaz na ulju na drvu **Janisa Gaitisa** naslovljenom *The Parade* (1983.). Na njemu su prikazana načela prenapučenosti, indoktrinacije i homogenizacije, pokazujući istovjetnost ljudske vrste pretvorene u linearno i otuđeno jato identičnih ljudskih bića koja stoje u podudarnim redovima. Gaitis dodaje dozu humora tom krutom mnoštvu pojedinaca, što nam omogućuje da lakše probavimo taj prikaz društvenog sustava koji je u golemoj mjeri ujednačen.

Naposlijetku, osjećaj nesigurnosti izaziva djelo *End of the public road* (1995.) **Dana Wolgersa**, u kojem se gledatelj može prepoznati u vozaču vozila čiji se odraz vidi u metalno plavom znaku postavljenome uz cestu. Ako javnu cestu shvatimo metaforičnom slikom civilizacije i vladavine prava, ovu fotografiju možemo smatrati dvosmislenim upozorenjem o tome što se može ugledati izvan raspona u kojem vlada načelo pravne sigurnosti.

WILLIE DOHERTY (R. 1959.)

Ujedinjena Kraljevina

ENDURING, DERRY, 1992.

Crno-bijela fotografija na aluminiju, 125 x 190 cm

Kupljeno 1993. preko Matt's Gallery iz Londona

DAN WOLGERS (R. 1955.)

Švedska

HÄR SLUTAR ALLMÄN VÄG (SERIJA)

END OF PUBLIC ROAD III, 1995.

Cibachrome, izdanje 1/3; 162 x 196 cm

Kupljeno od Patrika Förberga

WILLIE DOHERTY (R. 1959.)

Ujedinjena Kraljevina

MANY HAVE EYES BUT CANNOT SEE, 1992.

Kromogene fotografije s tekstom (diptih) (lijevo: Vanishing point, desno: Blind spot); 122 x 184 cm (svaka)

Označeno (na poledžini) Kupljeno 1992. preko Gallery Oliver Dowling iz Dublina

ANDREJ DANIJEL (1952. – 2019.)

Bugarska

TRILOGY: THE ELUSIVE MEANING OF CAUSE AND EFFECT, 2009.

TO BRUEGEL; THE MATING SEASON OF THE LEVIATHANS; THE DEATH OF THE WORKER X

Ulje na platnu; 170 x 160 cm svaka (triptih)

Parafirano i datirano (dolje lijevo na lijevom i središnjem panelu, dolje desno na desnom panelu)

Kupljeno od umjetnika 2011.

FLO KASEARU (R. 1985.)

Estonija

FEARS OF A MUSEUM DIRECTOR, 2014.

Olovka, papir
65 × 50 cm (svaki)

JAMES HANLEY (R. 1965)

Irska

THE CONVERT, 1992.

Ulje na ploči, 175 x 121 cm

Datirano i naslovljeno (na poleđini)

Kupljeno od umjetnika 1993.

TWO/FOUR/TWO

(UMJETNIČKA SKUPINA OSNOVANA 1996.)

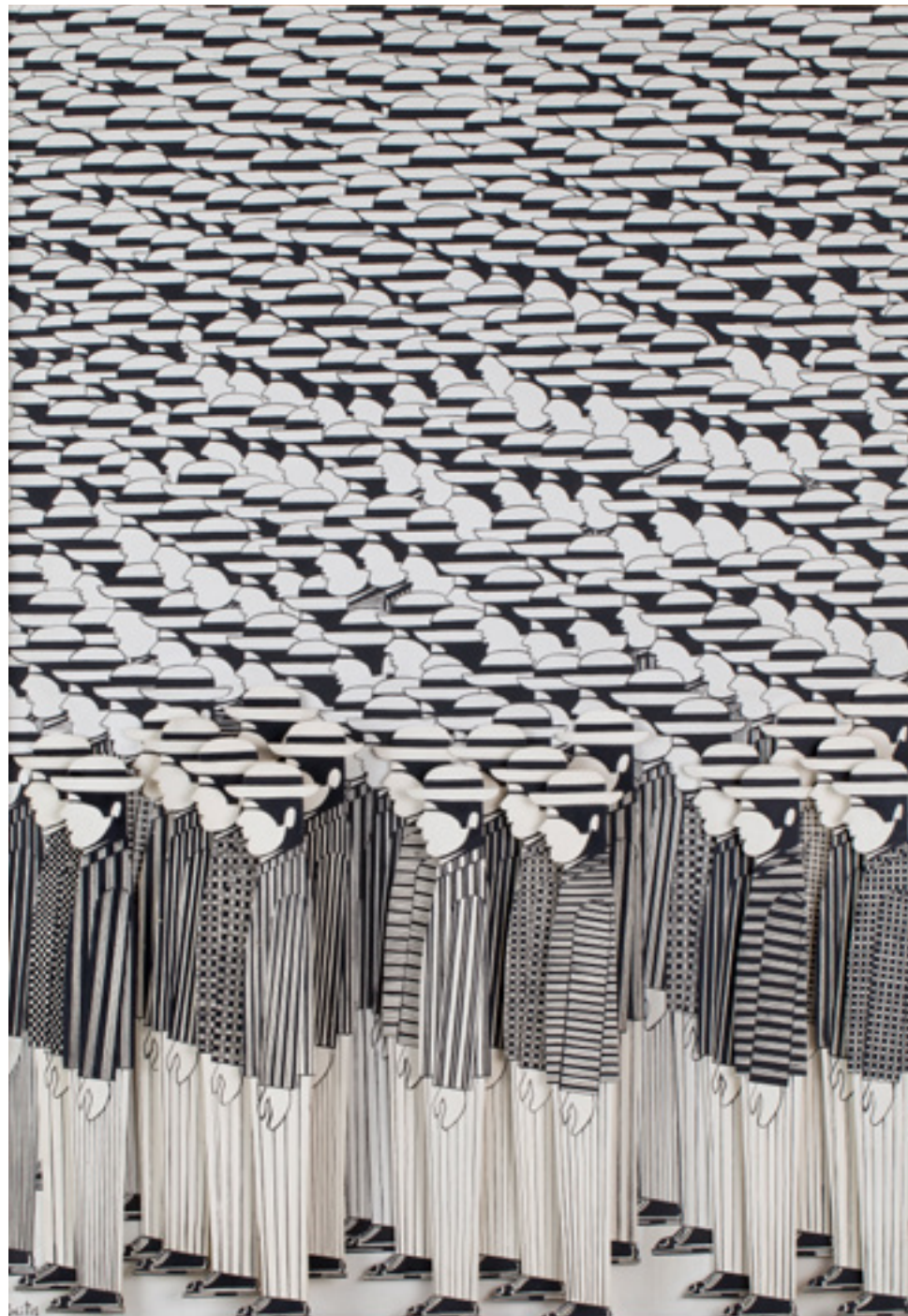
KOSTAS MANTZALOS (R. 1963.) I KONSTANTINOS KUNIS (R. 1973.)

Cipar

BELIEVE IN ME, 2005.

Fotografija, pleksiglas, metal, svjetlo; 62 x 60 cm

Kupljeno od umjetnikâ 2007.

JANIS GAITIS (1923. – 1984.)

Grčka

THE PARADE, 1983.

Ulje na drvu; 160 x 115 cm

Potpisano (dolje lijevo)

Kupljeno od umjetnika 1983.

5. MASOVNI MEDIJI I DEMOKRACIJA

Odnos između moći, medija i javnosti pitanje je koje snažno odjekuje djelima Olafa Metzela i Antonija Clavéa. Metzelo komad, eksplicitnijeg i provokativnijeg tona, poduzima pretvorbu informacija iz tiska u neku vrstu pozlaćenog idola.

Moć informiranja, ali i iskrivljivanja percepcije i mišljenja javnosti o svakodnevnim događajima opetovana je tema u umjetnosti **Olafa Metzela**. Veliki panel *Il Messagero, mercoledì 12. October 1988 (1989.)*, sastoji se od metalnih matrica za tisak istoimenoga talijanskog dnevnog lista na datum iz naslova. Središnje teme urezane u matricama – otmice, teror, tragedije – postale su gotovo nerazlučive današnjim udaljenim promatračima zbog složene napuknute površine tog reljefnog aluminijskog djela.

Slika **Antonija Clavéa** prenosi predodžbu o vrijednosti vijesti iz tiska i njihovu širenju diljem urbanog prostora. Djelo *New York II (1989.)* aludira na širenje kulture, njezin stalni ciklus uporabe, brzo trošenje i zamjenu. Pop-poetika i upotreba kolaža, slika iz novina i časopisa izravno nanesenih na površinu, u skladu su s umjetničkom produkcijom Amerikanca Roberta Rauschenberga u šezdesetima: slike isprepletene raspoređene tako da nalikuju na palimpsest i naglašene gestualnim potezima svjetlom bogatog pigmenta.

Upućivanje na vijesti, utjelovljene u novinama s pomoću teksta i fotografija, također je temelj koncepta djela *Wall (2008.)*, u kojem multimedijalna umjetnica **Anna Baumgart** uprizoruje uznemirujuću i tragičnu situaciju iz stvarnog života izvedenu iz određene točke u europskoj povijesti.

Urezan velikim tiskanim slovima na nozi jednog od likova je natpis Reuters Forum – novinska agencija, kako bi se naznačilo ikonografsko podrijetlo skupine skulptura. Naime, vizualni je referent fotografija za tisak koja ovjekovječuje skupinu Berlinaca koji bježe nakon evakuacije iz svojih domova u kolovozu 1961. U vrijeme nastanka fotografije bilo je sve teže prijeći zid koji je grad dijelio na pola te je on postajao smrtonosna prepreka koja će tijekom sljedeća tri desetljeća simbolizirati duboki ideološki jaz između Sovjetskog bloka i zapada. Do 1989., kada je zid srušen, a taj povijesni trenutak zabilježen je na nekima od fotografija koje čine seriju **Franka Thiela Berlin (1990.)**.

Baumgart upućuje na fotoreportersko podrijetlo svojih skulptura tako što svaku osobu dijeli na dvije jasne polovice: sive gradacije sprijeda i puni bijeli dijelovi straga. Ta razlika odražava dvodimenzionalno podrijetlo skupine i njezino prenošenje s fotografije u trodimenzionalni prostor.

Iako je skulptura mnogo apstraktnija od izvorne fotografije i ne prikazuje detalje lica pojedinaca, Baumgart usađuje djelu izniman realizam u ponovnom stvaranju predmeta koje nose, uključujući teksturu kutija i torbi. Osjećaj hitnosti i straha, koji otkrivaju položaji i geste berlinskih građana na fotografiji, umekšan je likovima od smole, materijala kojim su se uvelike koristila utjecajna imena suvremenoga figurativnoga kiparstva, kao što su Juan Muñoz ili Keith Edmier.

OLAF METZEL (R. 1952.)

Njemačka

IL MESSAGERO, MERCOLEDÌ 12. OTTOBRE 1988, 1989.

Novinska tiskarska matrica na aluminiju; 237 x 310 x 27 cm

Kupljeno preko Galerie Fahnemann iz Berlina 1990.

ANTONI CLAVÉ (1913. – 2005.)

Španjolska

NEW YORK II, 1989.

Kombinirana tehnika; 162 x 130 cm

Potpisano i datirano (dolje desno)

Kupljeno od umjetnika 1991.

ANNA BAUMGART (R. 1966.)

Poljska

WALL, 2008. (SKUP 5 SKULPTURA)

Akrilna smola i akrilna boja; 123 cm (visina svake figure)

Kupljeno 2009. preko Zaklade Lokal Sztuki iz Varšave

FRANK THIEL (R. 1966.)

Njemačka

**MAUERABRISS IN DER HÖHE DES ALFRED DÖBLIN-PLATZES
IN BERLIN-KREUTZBERG**

Serija Berlin (6 fotografija) (1990.)

19.50 x 58.50 cm

Dugotrajan zajam iz umjetničke zbirke njemačkog parlamenta

FRANK THIEL (R. 1966.)

Njemačka

BRANDENBURGER TOR IN BERLIN, NOVEMBER 1989

Serija Berlin (6 fotografija) (1990.)

19.50 x 58.50 cm

Dugotrajan zajam iz umjetničke zbirke njemačkog parlamenta

FRANK THIEL (R. 1966.)

Njemačka

MAUER AN DER SCHILLING-BRÜCKE IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNE 1990

Serija Berlin (6 fotografija) (1990.)

19.50 x 58.50 cm

Dugotrajan zajam iz umjetničke zbirke njemačkog parlamenta

FRANK THIEL (R. 1966.)

Njemačka

MAUER IN BERLIN-KREUTZBERG, DEZEMBER 1989

Serija Berlin (6 fotografija) (1990.)

19.50 x 58.50 cm

Dugotrajan zajam iz umjetničke zbirke njemačkog parlamenta

FRANK THIEL (R. 1966.)

Njemačka

MAUER AM MARTIN GROPIUS-BAU IN BERLIN-KREUTZBERG, JUNI 1990

Serija Berlin (6 fotografija) (1990.)

19.50 x 58.50 cm

Dugotrajan zajam iz umjetničke zbirke njemačkog parlamenta

FRANK THIEL (R. 1966.)

Njemačka

BERLIN-SPANDAU, JULI 1990

Serija Berlin (6 fotografija) (1990.)

19.50 x 58.50 cm

Dugotrajan zajam iz umjetničke zbirke njemačkog parlamenta

6. DEMOKRACIJA I URBANA TRANSFORMACIJA

Koherentna skupina djela bugarskih umjetnika kritički se i uzorno bavi raznim aspektima utjecaja koji je integracija Bugarske u Europsku uniju imala na živote ljudi.

Motif I (State Machine) **Nadežde Oleg Ljahove** dio je projekta *Globally and on a Long-term Basis the Situation is Positive* (2007. – 2009.), koji se sastoji od niza kratkih videozapisa snimljenih na ulicama Sofije te niza digitalnih printova na platnu („motiva“) sa statičkim slikama iz tih videozapisa.

Ovaj digitalni print upućuje na pretjerivanja urbanog razvoja i vladinih intervencija u planiranju velikih gradova. Nizovi strojeva za iskopavanje, postrojeni i raspoređeni u vodoravne redove poput vojske vanzemaljaca u kakvoj primitivnoj videoigri, simboliziraju građevinsku groznicu velikih razmjera koja je izbila u Bugarskoj nakon integracije te zemlje u Europsku uniju. Kako je komentirala sama Ljahova:

„Kao rezultat njezina pristupanja EU-u 1. siječnja 2007., Bugarskoj je dodijeljen status punopravne članice. Dakle, stvorena je prilika za sudjelovanje u svim „posebnim“, „regionalnim“, „inovativnim“, „prekograničnim“, „multikulturalnim“ projektima usmjerenima na provedbu „normi EU-a“ te nam je omogućeno da iskoristimo „širok raspon prilika“ koje nudi EU. (...)“

*Nastupili su poduzetnički ulagači koji su doveli opremu i ljude svih vrsta. Započeli su intenzivni građevinski radovi. Građevinska oprema bučila je u susjedstvu. Zelena trava zamijenjena je betonom i željezom. Usred tutnjave, blata i oblaka prašine entuzijastični ljudi i strojevi svakodnevno doprinose izgradnji naše europske budućnosti“.*²⁰

Idealistički kontrapunkt kritičkoj i skeptičnoj viziji Ljahove pronašao bi se u idiličnom prikazu na plakatu koji je osmislio poljski ilustrator i slikar **Rafal Olbinski**, na kojem ženska personifikacija Europe, u skladu sa slikovnim modelima talijanske renesanse, mirno spava pred bukoličkim krajobrazom, a simbolične zgrade Poljske niču iz njezinih snova.

Slika **Vasilene Gankovske** pruža laganu viziju čistog uživanja u gradskim prostorima, ondje se mladi bezbrižno okupljaju na livadi bečkog parka Burggarten – *An Afternoon at Burggarten #2* (2007.).

Ako se djelo Oleg Ljahove odnosilo na novi grad u procesu izgradnje, digitalna fotografija dvojca **Misirkov & Bogdanov**, *Weekend 2126. The Valchevs* (2008.), suprotno tome osvrće se na institucionalnu arhitekturu komunističkog režima; konkretno, Memorijalni dom bugarske Komunističke partije, Buzludža (1981.), koji se trenutačno smatra izvanrednim monumentalnim reliktom koji istodobno izgleda futuristički, znanstvenofantastično.

Ta zgrada, u obliku NLO-a (neka vrsta brutalističkog, retrofuturističkog letećeg tanjura), ističe se u pozadini zamišljenog krajolika po kojem se kreću članovi obitelji odjeveni u narodne nošnje.

Kako su istaknuli kritičari:

*„Djelo Weekend 2126 – The Valchevs (2008.) prikazuje obitelj Valčev na izletu jedne sunčane nedjelje, u opuštеноj šetnji po padinama planine Buzludže. Neki članovi obitelji čak su usred dokonog skladanja nekoga glazbenog djela, netom nakon što su svojim svemirskim brodom sletjeli na vrh planine u inače napuštenom krajoliku. Ta je scena, iako upućuje na nešto staro, ali ponovno osmišljeno i nešto novo, ali napola privedeno u sjećanje, postavljena u budućnosti, barem to je jasno. Sve to unatoč neobičnosti njihovih halja obilježenih srednjovjekovnim etno izričajem, košulja nalik na dashiqi košulje i ručno izrađenih glazbenih instrumenata koji podsjećaju na neki davno zaboravljen ali pop-kulturom obuhvaćen folklor. Ta živa slika dvojca Misirkov/Bogdanov nudi moguću verziju načina na koji bi se Buzludža mogla promatrati i vrednovati za nekoliko generacija.“*²¹

RAFAL OLBINSKI (R. 1945.)

Poljska

LA POLOGNE DANS L'U.E.

Plakat dizajniran u povodu „članstva“

64 x 80 cm

NADEŽDA OLEG LJAHOVA (R. 1960.)

Bugarska

MOTIF I (STATE MACHINE); IZDANJE 1/4, 2008

Digitalni print na papiru; 59 x 64 cm

S natpisom „GLOBALLY AND ON A LONG-TERM BASIS THE SITUATION IS POSITIVE“

Kupljeno od umjetnice 2011.

VASILENA GANKOVSKA (R. 1978.)

Bugarska

AN AFTERNOON AT BURGGARTEN #2

SERIJA „A BURGGARTEN AFTERNOON“, 2007

Uljane boje, marker na platnu

BORIS MISIRKOV (R. 1971.) I GEORGI BOGDANOV (R. 1971.)

Bugarska

VALCHEVS FAMILY, BUZLUDZHA PEAK

(IZ SERIJE „WEEKEND 2126“; IZDANJE 3 + 1), 2001

Digitalni pigmentirani print; 81 x 118 cm

Kupljeno od umjetnikâ 2011.

7. DEMOKRATIZACIJA UMJETNOSTI

Inkardinacija umjetnosti u svakodnevni život, u glavne teme i društvena pitanja aktualnog trenutka, kao što su odnos između kulture i tržišta, migracijska kretanja ili obitelj, obilježje je koje se s posebnim naglaskom očituje u sljedećim odabranim djelima.

Političko-društvena aktivacija umjetnosti trenutačno pronalazi jedan od najdjelotvornijih, najkontroverznijih i najprepoznatljivijih globalnih izričaja u grafitima. **Knock, Knock Knocking On Heaven's Door (2007.) Jaana Elkena**, proizvod je energične vježbe u kojoj se kombiniraju tehnički resursi tašizma i grafita. Nakon hiperrealističkog razdoblja Elken je dopustio da ga primami taj alternativni ulični kulturni fenomen koji je često mogao vidjeti kada je živio u getu Lasnamäe, kada je na putu do svojeg studija morao proći kroz nekoliko katova interijera ispunjenih urbanim simbolima.

Medicine cabinet (1992.) Joepa van Lieshouta metalna je kutija neutralne sive boje i običnog izgleda – lijevana reprodukcija industrijskog ormarića; to je primjer diskretnog i konceptualnog umjetničkog predmeta u kojem autorstvo i osobnost umjetnika naoko izostaju. Međutim, otkriva nam se kao proturječno djelo jer pri otvaranju vrata kutije otkrivamo potpis umjetnika, u velikom formatu, na dnu unutrašnjosti.

Umjetnik je 1995. osnovao Atelier Van Lieshout, studio koji slijedi metodologiju kojom se potkopava mit umjetničkoga genija. Kako bi proizveo korisnu i maštovitu umjetnost, obdarenu određenim osjećajem humora i u službi društva, Van Lieshout je uspostavio multidisciplinarnu praksu koja stvara djela na granicama umjetnosti, dizajna i arhitekture, istražujući tanku liniju između proizvodnje umjetnosti i masovne proizvodnje funkcionalnih predmeta.

Proizvodnja i potrošnja hrane, koju s njom povezana industrija i marketing pretvaraju u standardizirane proizvode i reklamne ikone, središnji je motiv hommagea **Marka Blaže** Andyju Warholu, u kojem se izričito upućuje na seriju od 32 konzerve juhe Campbell tog američkog umjetnika iz 1962., koja se danas smatra jednim od najutjecajnijih djela pop-arta. U djelu **Warhol 1 (2007.)** Blažo je konzervu juhe ovio grčko-rimskim portikom, sveobuhvatnim vanjskim omotačem koji podsjeća na rimsku antiku i klasičnu umjetnost, što upućuje na neku vrstu povezivanja klasične kulture i masovne kulture.

Migracijska kretanja i njihov dubok utjecaj na obitelji i društva jedna su od središnjih tema u karijeri malteške umjetnice **Ruth Bianco**, s projektima kao što su *Connecting geographies* ili *Tidal dialogues and transit zones*, kojima se razvija umjetnička praksa vođena istraživanjem pitanja teritorija i prekograničnog kretanja.

Poliptih **Lines of migration (2020.-2021.)** nedvosmisleno je povezan s art contestataire ili uličnom umjetnošću s obzirom na ekspresivnu upotrebu kolaža te komunikacijsku učinkovitost simbola i jezgrovitih pisanih poruka koje stavlja u upotrebu. Kako je istaknula sama umjetnica, artizanalno i dodirno obilježje djela ima ključnu ulogu u njezinu konceptu, posebno s obzirom na to da je ono nastalo tijekom pandemije bolesti Covid-19, kada je svijet morao pribjeći održavanju kontakata na daljinu i uz fizičko distanciranje.

Obiteljske veze vidljive su iz neuobičajenog kuta u djelu **Family (2019.) Edith Karlson**. Karlson često radi s monstruoznim ili životinjskim likovima, neovisno o tome potječu li od izumrle faune ili srednjovjekovne čudovišne ikonografije koje su kasnije naišle na odjek u svijetu fantastične književnosti i kinematografije. Umjetničke skulpture ponekad su opisivane kao basne, posebno kada se njezinim životinjama ili stvorenjima daju ljudska svojstva i ponašanje kako bi se dao kritički osvrt na suvremeno društvo.

RUTH BIANCO

Malta

LINES OF MIGRATION, 2020.-2021.

Diptyh u tehnici kolaža na ručno izrađenom papiru

Ukupna kompozicija, uključujući okvir, ima dimenzije 160 x 250 cm

JAAN ELKEN (R. 1954.)

Estonija

KNOCK, KNOCK KNOCKING ON HEAVEN'S DOOR, 2007.

Akril na platnu; 160 x 200 cm

Potpisano i datirano (dolje desno), naslovljeno (sredina na vrhu)

Kupljeno od umjetnika 2007.

JOEP VAN LIESHOUT (R. 1963.)

Nizozemska

MEDICINE CABINET, 1992.

Lijevana smola, 50 x 50 x 10 cm

Potpisano (s unutrašnje strane vrata)

Kupljeno 1992. preko Galerie Fons Welters iz Amsterdama

MARKO BLAŽO (R. 1983.)

Slovačka

WARHOL 1, 2007.

Različite tehnike na platnu,

100 x 80 cm

Kupljeno od umjetnika 2010.

EDITH KARLSON (R. 1972.)

Estonija

Family, 2019.

Beton, metal, različite tehnike

Promjenjive dimenzije, visina približno 120 cm

BILJEŠKE

- 1 „Sposobnost imenovanja i/ili preimenovanja problema jedno je od najučinkovitijih postignuća nekog umjetničkog djela, a umjetnička djela mogu pomoći u utvrđivanju problema i predlaganju rješenja na vrlo širokoj razini.“ Lvova, M.: *Art and Democracy: Citizens' Creative Energy as a Force for Social Change*. Dayton: Zaklada Kettering, 2017.
- 2 Akademici su to ovako komentirali: „Umjetnike za demokraciju (AFD) smatramo polaznom točkom za istraživanje zapletanja umjetnosti u Ujedinjenoj Kraljevini s transnacionalnim solidarnostima koje oblikuju migracije i politička mobilizacija. Povijest AFD-a otkriva festival kao oblik i praksu koja obuhvaća izradu transparenata i plakate, umjetnička djela, fotografije, filmove, strojeve i zvukove, sudjelovanje, performanse, predavanja i dija projekcije umjetnika različitog podrijetla kako bi se kolektivno bavili političkim stanjem stvari (...).“ *Precarious Solidarities: Artists for Democracy (1974-77)*, veljača 2023. Program događanja, uključujući predavanja Cecilije Vicuñe: „To Organize Dreaming“ ili „To Organize Dreaming was the dream“; Wing Chan i David Morris: „Precarious Solidarities“; i Hannah Healey: „Umjetnici za demokraciju i eksperimentalna umjetnost kao solidarna praksa“, među ostalim. Simpozij na internetu putem aplikacije zoom u organizaciji Istraživačkog centra Afterall pri University of the Arts London.
- 3 **Zakonodavna rezolucija Europskog parlamenta od 28. ožujka 2019. o Prijedlogu uredbe Europskog parlamenta i Vijeća o uspostavi programa Kreativna Europa (2021. – 2027.) i stavljanju izvan snage Uredbe (EU) br. 1295/2013 (COM(2018)0366 – C8-0237/2018 – 2018/0190(COD))**
- 4 **Rezolucija Europskog parlamenta od 19. siječnja 2016. o ulozi međukulturnog dijaloga, kulturne raznolikosti i obrazovanja u promicanju temeljnih vrijednosti EU-a (2015/2139(INI))**
- 5 **(Arhiv Zbirke umjetnina Europskog parlamenta)**
- 6 **ibid.**
- 7 **ibid.**
- 8 Dokumentacija koju je dostavila obitelj umjetnika **(Arhiv Zbirke umjetnina Europskog parlamenta)**
- 9 **ibid.**
- 10 **ibid.**
- 11 WINTLE, Michael, „Europe on Parade“, u SPIERING, Menno i WINTLE, Michael (ur.): *Ideas of Europe since 1914: The legacy of the First World War*, Palgrave Macmillan, 2002., str. 121.-124.
- 12 Između 1977. i 1982. Immendorff je izradio niz slika, crteža i printova pod nazivom *Café Deutschland*, u kojima su suprotstavljene ideologije Istočne i Zapadne Njemačke prikazane na metaforičkoj pozornici. <https://www.moma.org/collection/works/80069>
- 13 Mathews, D.: *The Ecology of Democracy*. Sjedinjene Američke Države: Kettering Foundation Press, 2014.
- 14 “Respect, retrait, ellipse: Willie Doherty est la représentation oblique du conflit irlandais. (...) De l'oeuvre de Willie Doherty - photographies, photomontages et videos - est difficile de comprendre les enjeux, tant plastiques que politiques, si l'on ne rappelle pas, avec Declan MacGonagle, le sens de l'expression « longue guerre » et la definition des murals de Derry : « longue guerre » fut utilisé par le mouvement republicain irlandais pour definir le processus global dans lequel ses membres se trouvent impliqués depuis les années soixante-six, mais, comme le souligne Declan MacGonagle, l'expression se refere également a une guerre bien plus longue - inachevable ? - menée pendant des siecles entre Anglais et Irlandais ». Dominique Baqué: *Pour un nouvel art politique. De l'art contemporain au documentaire*, Flammarion – Champs arts, 2009., str. 189.-193.
- 15 « *Quant aux murals qui scandent les murs de Derry, et auxquels pour une part Doherty emprunte son lexique plastique, ils representent, doublement et sur un model paradoxal, le langage revolté des dépossédés, des dominés, et le langage de ceux qui detiennent pouvoir et privileges. (...)* ». **ibid.**
- 16 « Doherty a articulé l'ensemble de son oeuvre autour du conflit et de ses modalités de représentation (...) Longtemps, les productions de Doherty se présenterent sous la forme de photo-textes : des photographies, noir et blanc pour la plupart, de grand format, évoquant soit des paysages apparemment tranquilles, soit des espaces urbaines soumis à la propagande, à la surveillance et au controle militaire, que venait barrer un texte laconique, aphoristique parfois - inscription du concept et de la revendication au coeur de la representation. ». **ibid.**
- 17 Alors que les autorités s'empresent aujourd'hui d'enlever, d'effacer tout signe de conflit, la photographie de Doherty s'applique au contraire à maintenir vivant le souvenir de ce qui déchira le pays, à exiger un devoir de mémoire ». **ibid.**
- 18 <https://museummayervandenbergh.be/en/zoektocht-naar-bruegel>
Za daljnu analizu vidjeti: Bernadette Van Haute: „Dulle Griet in seventeenth century Flemish painting: a risible image of popular peasant culture“, *Acta Academica* 2011. 43(2): str. 1.-40. Unisa Institutional Repository (UnisaIR), University of South Africa.
- 19 **Stefan Džambazov govori o Andreju Danijelu**, pozivajući se na razgovor koji će biti objavljen na internetskim stranicama vnprieki.com. Vidjeti: <https://nha.bg/en/page/exhibition-andrey-daniel---the-last-7-years-at-academia-gallery>
- 20 https://openartfiles.bg/en/files/download/1210/181207-183127_NOLyahovaPDF_web.pdf
- 21 **Marie Bromander i Sebastian Rypson: „Monumental Negligence – or, how Bulgarian artists fight against monumental amnesia“, 2019.** <https://independent.academia.edu/MarieBromander>

DODATNI MATERIJALI

IZLOŽBE

Structures de domination et de démocratie, Centre Pompidou, Paris, 2018

Poéticas de la democracia. Imágenes y contra-imágenes de la Transición. Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Madrid, 2018-2020.

Artists for Democracy (exhibition and archival display exploring the 1970s art and activism of the collective organisation "Artists for Democracy"). Presented by England & Co at the Horse Hospital, London, 2023.

KNJIGE

Michael Wintle: "Europe on Parade" in SPIERING, Menno & WINTLE, Michael (Ed.): *Ideas of Europe since 1914: The legacy of the First World War*, Palgrave Macmillan, 2002. (EN)

Korza, P., Schaffer, B., & Assaf, A.: *Civic dialogue, arts & culture: findings from Animating Democracy*. Washington, DC. : Americans for the Arts, 2005 (EN)

Politik & Kunst - Kunst & Politik; Künstler und ihre Werke in den Bauten des Deutschen Bundestages in Berlin / Politics and Art - Art and Politics. Artists and Their Works in the Buildings of the German Parliament. Edited by order of the German Bundestag, by Dr. Andreas Kaernbach and Roger Sonnewald. Edition J.J. Heckenhauer, Berlin, 2005. (DE)

Dominique Baqué: *Pour un nouvel art politique. De l'art contemporain au documentaire*, Flammarion - Champs arts, 2009 (FR)

Joëlle Zask: *Art et démocratie. Les peuples de l'art*. Collection: Intervention philosophique. Presses universitaires de France, Paris, 2014 (FR)

Iván López Munuera: *Los encuentros de Pamplona (1972) como laboratorio de la democracia* (tesis doctoral). Universidad Complutense, Madrid, 2016 (ES)

F. de Meredieu: *Histoire matérielle et immatérielle de l'art moderne et contemporain*, Larousse, 2017. (FR)

Latorre, Guisela: *Democracy on the Wall. Street Art of the Post-Dictatorship Era in Chile*, 2019 (EN)

<https://ohiostatepress.org/books/titles/9780814214022.html>

Bill Posters: *The Street Art Manual*, Laurence King Publishing, 2020 (EN)

ČLANCI

Robert, P. : « Les deux temps des arts visuels en démocratie: l'humanisme démocratique de l'art moderne et la démocratie praticable de l'art contemporain ». *Nouveaux Cahiers du socialisme*, 2016, (15), 67-76 (FR)

Puello, L. (2020). « Art and democracy. Exploring new ways to work creatively with citizens ». *Palobra*, 20(1), 64-74. (EN)
<https://doi.org/10.32997/2346-2884-vol.20-num.1-2020-3225>

INTERNETSKJE STRANICE

<https://art-collection.europarl.europa.eu/en/>

<https://www.tate.org.uk/tate-etc/issue-42-spring-2018/opinion-john-paul-stonard-art-democracy>

<https://www.tate.org.uk/visit/tate-liverpool/display/democracies>

<https://www.tate.org.uk/art/art-terms/c/community-art>

UMJETNICI PREDSTAVLJENI NA IZLOŽBI

<https://www.francoiseschein.com/>

<https://www.goudielynch.fr/>

<http://hannahcollins.net/>

<https://www.twofortwo.com/>

<https://www.jameshanley.net/>

<http://www.danwolgers.com/>

<https://www.paulgrahamarchive.com/>

<https://imma.ie/artists/willie-doherty/>

<http://www.flokasearu.eu/>

<https://www.frieze.com/article/olaf-metzel>

<https://www.antoni-clave.org/biographie/>

<https://www.missirkovbogdanov.com/>

<http://www.jaanelken.com/>

<https://www.ateliervanlieshout.com/>

<http://www.ruthbianco.com/Biodata.html>

<https://www.artnews.com/art-news/news/estonia-2024-venice-biennale-edith-karls-son-1234649323/>

ZAJEDNO ZA DEMOKRACIJU

Pridruži se zajednoza.eu

Zajednoza.eu je zajednica ljudi koji vjeruju u demokraciju i žele joj dati stvarno značenje u kontekstu nadolazećih europskih izbora. Ova zajednica povezuje ljude diljem Europe dajući im mogućnost da se sastaju, dijele znanje i stječu nove vještine te da istovremeno potaknu druge na glasanje.

